

Кравцов С.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кріконова Е.К.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ЗАВЕРШАЛЬНА СТАДІЯ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

У статті розкрито актуальні питання щодо виконавчого провадження як стадії цивільного процесу. Досліджується процедура виконання судових рішень як завершальний етап захисту прав, свобод та законних інтересів осіб. Значна увага приділяється дослідженню та аналізу поглядів, позицій науковців та правників щодо визнання етапу виконання судових рішень завершальною стадією цивільного процесу та визначення її місця у системі права України.

Право на судовий захист не тільки включає в себе розгляд справи по суті та прийняття обґрунтованого законного рішення, а й має бути спрямоване на відновлення порушених прав та свобод і забезпечення виконання судового рішення. Обов'язковість виконання судових рішень є одним із важливих та фундаментальних принципів як Конституції, так і цивільного судочинства.

Будь-який судовий процес у справі повинен закінчуватися виконанням судового рішення, що набрало законної сили. Тобто саме на стадії виконання відбувається реальний захист прав та свобод, охоронюваних законом інтересів особи, які були підтверджені рішенням суду. Етап виконання судових рішень, безумовно, має важливе рішення, оскільки він є показником справедливого, законного та обґрунтованого вирішення спору, авторитетності правосуддя.

Виконання судових рішень також є важливим проявом права кожного на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру, що закріплено в Європейській Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Виконавче провадження не має бути відокремлене від судового, і ці обидва провадження мають розглядатися як цілісний процес. Поряд із цим виконання судових рішень у структурі цивільного судочинства має розглядатися саме як провадження, що найадекватніше відбиває структуру цивільного процесу як асиметричної системи горизонтальних та вертикальних проваджень. Також виконання судових рішень повинно розглядатися як завершальна стадія цивільного судочинства, на яку покладаються завдання забезпечення прав та інтересів шляхом застосування примусових заходів, визначених законом.

Ключові слова: стадія цивільного процесу, виконавче провадження, захист прав особи, виконання судових рішень.

Постановка проблеми. Доступність правосуддя у цивільних справах та ефективність механізму захисту прав, свобод та інтересів безпосередньо пов'язана із дотриманням на рівні національного правопорядку вимоги про беззворотну реалізацію судових рішень та наявність дієвих механізмів їх примусового виконання. Обов'язковість судових рішень визнається однією з основних засад судочинства на рівні Конституції України (ст. 129). Крім того, ст. 129-1 Конституції України закріпила положення про те, що судові рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контр-

оль за виконанням судового рішення здійснює суд. Вищезазначені конституційні положення свідчать про те, що одним із пріоритетних напрямів конституційної реформи щодо питань правосуддя нині визнається удосконалення функціонування суміжних із правосуддям сфер юридичної практики, однією з яких є виконання судових рішень, результатом чого стало прийняття Законів України «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 р., які є знаковими з погляду модифікації національної моделі виконавчого провадження.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичну основу статті становлять наукові праці з теорії права, цивільного права, виконавчого провадження, цивільного процесуального права таких вітчизняних та зарубіжних учених, як К.В. Бернгатювич, С.О. Кравцов, С.Я. Фурса, С.В. Щербак, В.В. Комаров, Д.М. Сібільов, С.С. Чабан, О.І. Попов тощо.

Мета. Визначення виконавчого провадження як завершальної стадії судового провадження, аналіз її особливостей. Дослідження порядку виконання судових рішень відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» та положень Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Викладення основного матеріалу. Однією з основоположних засад, визначених у ст. 55 Конституції України, є право на захист своїх прав і свобод у суді. Зміст цього права полягає в тому, що кожен має право звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створені або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод [1]. Положення про право на судовий захист також знайшло своє закріплення у ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод – кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [2]. Тобто особи повинні мати можливість реалізувати право на належний судовий захист без жодних перепон або ускладнень, із використанням як національних, так і міжнародних засобів захисту порушених прав та свобод.

Право на судовий захист не тільки включає в себе розгляд справи по суті та прийняття обґрунтованого законного рішення, а й має бути спрямоване на відновлення порушених прав та свобод і забезпечення виконання судового рішення. Згідно зі ст. 129-1 Конституції України, судові рішення є обов'язковим до виконання. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [3].

ЦПК також закріплює положення щодо судового рішення, у ст. 18 ЦПК судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади й органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках,

встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами. Невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом [4].

Будь-який судовий процес повинен щонайменше складатися з розгляду справи по суті та винесення обґрунтованого рішення і завершуватися реалізацією судового рішення, що набрало законної сили. Тобто завершальною стадією є виконання судового рішення та контроль за його виконанням, а саме «виконавче провадження». Саме на стадії виконання відбувається реальний захист прав, охоронюваних законом інтересів, підтверджених рішенням суду. Цей етап, безумовно, має важливе значення, адже реальне виконання судового рішення є насамперед показником справедливого вирішення конфлікту, життєвості застосування судом закону, авторитетності правосуддя та важливим механізмом впорядкування суспільних відносин [5].

Інститут «виконавчого провадження» був відомий ще з давніх часів. Вперше цей термін був закріплений в Статуті цивільного судочинства 1864 р., у якому встановлено правило, за яким у разі неможливості зобов'язаної сторони повернути виправданій стороні отримані з відсудженого маєтку доходи чи сплатити шкоду та судові витрати, то виправдана сторона може встановити цю суму в порядку виконавчого провадження [6].

У літературі з цивільного процесуального права залишається дискусійним питання стосовно природи виконавчого провадження та його місця у системі права. Більшість учених дотримуються класичного підходу та розглядають виконавче провадження як певну частину цивільного судочинства – стадію, провадження або правозастосовний цикл. Так, Л.Г. Талан зазначає, що виконання рішень суду завершує діяльність зі здійснення правосуддя і завершує процес захисту права, що здійснюється судом. Тому правосуддя варто розуміти в широкому вимірі – як діяльність суду з розгляду спору і виконання судового рішення. На думку автора, відносини, що складаються у процесі виконавчого провадження, становлять заключну стадію цивільного процесу, в якій реалізується судові рішення і в якій державний виконавець функціонує під контролем суду. Разом із тим С.О. Якимчук розглядає виконання судових рішень як провадження цивільного судочинства. Натомість О.С. Ткачук вважає, що виконання судових рішень у цивільних справах слід розглядати як завершальний правозасто-

совний цикл цивільного судочинства, що не має самодостатнього значення поза його межами. Крім того, автор відносить до сфери цивільного процесу також виконання рішень третейських судів, комісій із трудових спорів, виконавчі дії за виконавчим написом нотаріуса, що пов'язане з обстоюваною автором ідеєю розширення сфери юстиціарної діяльності.

На противагу розумінню виконавчого провадження як частини цивільного судочинства деякими авторами обстоюється позиція щодо існування самостійної галузі права, предметом якої є суспільні відносини у сфері виконання судових рішень та рішень інших органів, що може мати різні назви – «цивільне виконавче право», «виконавче процесуальне право», «виконавче право» тощо. Так, на думку М.К. Юкова, відносини, що виникають у зв'язку з виконанням рішень юрисдикційних органів, є предметом самостійної галузі – виконавчого права. Ю. Білоусов вважає, що виконавче провадження має бути відділене від будь-якої галузі права, зокрема від цивільного процесуального права, і знайти самостійне місце в системі права, що має отримати назву «цивільне виконавче право».

Крім того, у літературі також висловлювалася і досить своєрідна думка, відповідно до якої виконавче провадження слід відносити до сфери адміністративного процесу. Так, С.Я. Фурса та С.В. Щербак зазначають, що виконавчий процес має ввійти до системи адміністративного процесу, де займатиме місце одного з видів проваджень, нарівні з такими видами, як провадження у справах про адміністративні правопорушення, дисциплінарне провадження тощо. Навряд чи можна погодитися із зазначеною позицією, адже вона загалом базується на тезі про те, що Державна виконавча служба належить до системи органів виконавчої влади, а тому її діяльність має охоплюватися нормами адміністративного права, адміністративного процесу тощо. Проте нині з появою приватних виконавців така позиція втрачає свою актуальність. Крім того, сама природа правовідносин, що виникають між державним виконавцем та сторонами виконавчого провадження, не містить ознак владовідносин або управлінських відносин.

На нашу думку, проблема природи виконавчого провадження та його місця у структурі цивільного процесуального права має вирішуватися з урахуванням положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (надалі – ЄКПЛ) та прецедентної практики ЄСПЛ

з питань її тлумачення та застосування. У цьому контексті виключне значення має п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що закріплює право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Буквальне тлумачення положень п. 1 ст. 6 ЄКПЛ не дає змоги говорити про те, що її сфера поширюється на виконавче провадження. Проте, незважаючи на відсутність у тексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ безпосереднього посилання на обов'язкове виконання рішень суду як на складник права на справедливий судовий розгляд, ЄСПЛ, застосувавши еволюційне тлумачення ст. 6 ЄКПЛ, включив вимогу про беззворотну реалізацію судових рішень до елементів права на справедливий судовий розгляд. Так, у рішенні у справі «Hornsby v. Greece» ЄСПЛ вперше зазначив, що право на справедливий судовий розгляд стало білюзорним, якби правова система держави дозволяла, щоб остаточне та обов'язкове рішення суду залишалось невиконаним на шкоду одній зі сторін. Важко уявити, щоб ст. 6 ЄКПЛ, докладно описуючи процесуальні гарантії, які надаються сторонам, – справедливий, публічний та швидкий розгляд, – залишила б виконання судових рішень без захисту. Тлумачення ст. 6 ЄКПЛ як такої, що присвячена виключно праву на доступ до суду та судовому процесу, очевидно, призвело б до наслідків, несумісних із принципом верховенства права, обов'язок дотримуватися якого Високі Договірні Сторони взяли на себе, ратифікувавши ЄКПЛ. Виконання рішень, ухвалених будь-яким «судом», слід розглядати як невід'ємну частину «судового розгляду» з огляду на мету п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

У цьому контексті варто звернути увагу на те, що у самому Законі України «Про виконавче провадження» виконання судових рішень визначається як завершальна стадія судового провадження. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження», виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) – сукупність дій визначених у цьому Законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону, а також рішеннями, які відповідно до цього Закону підлягають примусовому вико-

нанню. Проте, на нашу думку, таке формулювання законодавства не свідчить про те, що фактично законодавець визнає виконання судових рішень у цивільних справах саме стадією цивільного процесу. Вважаємо, що зазначені положення законодавства мають тлумачитися не буквально, а у розрізі практики ЄСПЛ. Так, у рішенні у справі «Krutko v. Ukraine (no. 2)» ЄСПЛ зазначив, що провадження в суді та виконавче провадження є відповідно першою та другою стадіями одного провадження. Отже, виконавче провадження не має бути відокремлене від судового, і ці обидва провадження мають розглядатися як цілісний процес. Вважаємо, що відповідну норму законодавства слід тлумачити саме у такому контексті, відповідно до чого судовий розгляд та подальше виконання судових рішень слід вважати двома частинами (стадіями) процесу захисту невизнаних, оспорюваних або порушених прав, свобод та інтересів осіб. Поряд із цим виконання судових

рішень у структурі цивільного судочинства має розглядатися саме як провадження, що найадекватніше відбиває структуру цивільного процесу як асиметричної системи горизонтальних та вертикальних проваджень.

Висновки. Кожна стадія цивільного процесу має свою специфічну мету, що спрямована на виконання окремих процесуальних завдань залежно від стадії. Виконавче провадження тісно пов'язано із попередніми стадіями. Воно фактично завершує усю діяльність суду із захисту прав та законних інтересів громадян та юридичних осіб, забезпечує їх поновлення до попереднього стану та здійснює контроль за виконанням рішень суду у справах. Отже, виконання судових рішень повинно розглядатися як завершальна стадія цивільного судочинства, на яку покладаються завдання забезпечення прав та інтересів шляхом застосування примусових заходів, які передбачені Законом України «Про виконавче провадження».

Список літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed19900101.
3. Конституція України [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20171013>
4. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Чабан С.С. Поняття та завдання виконавчого провадження / С.С. Чабан. // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. № 2. С. 253–256. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/118.pdf>
6. Гук Б.М. Проблеми дефініції поняття виконавчого провадження / Б. М. Гук // Університетські наукові записки. 2009. № 1. С. 101–106. URL: file:///D:/Unzap_2009_1_19.pdf
7. Викут М.А. Еще раз о правовой природе исполнительного производства // Актуальные проблемы процессуальной цивилистической науки. Материалы посвященные 80-летию профессора М.А. Викут.
8. Юков М.К. Самостоятельность норм, регулирующих исполнительное производство // Проблемы совершенствования ГПК РСФСР. – Свердловск, 1975. С. 91–97.
9. Виконання рішень Європейського Суду з прав людини [Електронний ресурс] – URL: https://minjust.gov.ua/m/str_432
10. Закон України «Про виконавче провадження» [Електронний ресурс] URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19.

Kravtsov S.O., Krikorova E.K. EXECUTIVE PROCEDURES AS THE FINAL STAGE OF THE JUDICIAL PROCEEDS

The article reveals topical issues regarding enforcement proceedings as a stage of civil proceedings. The procedure of execution of court decisions as the final stage of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of persons is investigated. Considerable attention is paid to the study and analysis of views, positions of scholars and lawyers on the recognition of the stage of execution of court decisions as the final stage of civil proceedings and determining its place in the legal system of Ukraine.

The right to judicial protection includes not only the consideration of the case on the merits and the adoption of a reasonable legal decision, but also should be aimed at restoring the violated rights and freedoms and ensuring the execution of the court decision. Enforcement of judgments is one of the important and fundamental principles of both the Constitution and civil proceedings.

Any trial in the case must end with the execution of a court decision that has entered into force. That is, it is at the stage of implementation that the real protection of the rights and freedoms protected by law of the interests of the person, which were confirmed by a court decision, takes place. The stage of execution of court decisions, of course, has an important decision, because it is an indicator of a fair, lawful and reasonable resolution of the dispute, the authority of justice.

Enforcement of judgments is also an important manifestation of the right of everyone to a fair and public hearing by an independent and impartial tribunal established by law, which will resolve a dispute over his civil rights and obligations under the European Convention on Human Rights. human rights and fundamental freedoms.

Enforcement proceedings should not be separated from judicial proceedings, and both proceedings should be considered as a whole. Along with this, the execution of court decisions in the structure of civil proceedings should be considered as proceedings that most adequately reflect the structure of civil proceedings as an asymmetric system of horizontal and vertical proceedings. Also, the execution of court decisions should be considered as the final stage of civil proceedings, which are entrusted with the task of ensuring the rights and interests, through the application of coercive measures prescribed by law.

Key words: *stage of civil proceedings, enforcement proceedings, protection of individual rights, execution of court decisions.*